

Volumen 8

Cultura i finances a l'Edat Moderna

JOAN ANTONI GONZÁLEZ Y ROC SALVADÓ POY,
(Centro Asociado de Tortosa, UNED)

El volum VIII de les *Obres Completes* del P. Batllori conté, juntament amb el VII, una sèrie d'escrits de procedència diversa que estan relacionats amb l'orde dels jesuïtes als segles XVI, XVII i XVIII. Els editors els han agrupats en cinc grans blocs.

1. L'ENSENYAMENT: D'IGNASI DE LOIOLA A LA RATIO *STUDIORUM*

Per tal de dur a terme la difusió i defensa de les veritats catòliques, els membres de la Companyia de Jesús havien de tenir una preparació adient i, per tant, calia un sistema educatiu que els la proporcionés. Aquest bloc està format per un conjunt de vuit articles referents als principis bàsics que sustentaven aquest sistema i als espais creats per a dur-lo a terme: les residències i els col·legis.

Així, en el primer dels articles, *Sant Ignasi i la fundació dels primers col·legis*, el P. Batllori ens explica com, a les *Constitucions*, Ignasi vol deixar establert el sistema educatiu que l'orde ha de desenvolupar. Per a la formació dels aspirants es pensa primer en tenir unes residències a prop de les universitats on aquells estudiaran, però prompte es creu convenient la fundació de col·legis que siguin, a més, espais on els aspirants que no tenen preparació suficient per a les classes universitàries puguin adquirir-la. D'aquí es passarà a permetre l'assistència a les classes a qualsevol persona que vulgui assistir-hi amb la qual cosa es convertiran en centres d'ensenyament oberts a tota la societat.

A continuació estudia els trets essencials dels col·legis segons el país on eren ubicats. A *Els col·legis a Espanya*, ens diu que el primer va ser el de Gandia, fundat per St. Francesc de Borja; en aquests col·legis només es feia l'ensenyament inferior i mitjà. Cap no obtingué el títol d'universitat, ni tingué facultats de dret o medicina.

La cosa fou molt diferent a Itàlia, com veiem al tercer article, *Els col·legis a Itàlia*. Ja el primer col·legi, el de Messina, dirigit per Jeroni Nadal, obtingué la

categoria d'Universitat de mans del Papa Pau III. En ell els jesuïtes emprengueren la primera experiència d'ensenyament renaixentista en tant que humanístic, però en moral i religió era cristocèntric. S'intentà una síntesi d'experiències italianes (llicions magistrals) i europees (sobretot dels col·legis parauniversitaris de París) que s'aplicaria a la resta de centres.

Al quart dels articles, *Llengua i nacionalisme en els col·legis franco-italians*, el P. Batllori destaca l'especial situació dels col·legis establerts als territoris aleshores pertanyents als ducs de Savoia, on coexistien les llengües francesa i francoprovençal. Allí el desenvolupament fou diferent per les condicions socials de la zona. Així, al col·legi de Chambéry, la majoria del personal era de llengua francesa (savoians i francesos), però s'integraren en l'estat savoia i participaren en festes i actes oficials.

El fet que el sobirà de Savoia mantenia una certa unitat entre estats de cultura diversa contrasta amb el comportament dels monarques francesos, que tendiren a homogeneïtzar els seus territoris (Catalunya nord, baixa Navarra).

A continuació el P. Batllori estudia la *Ratio studiorum*, el sistema pedagògic que s'utilitzava als col·legis dels jesuïtes. Les primeres normes van ser establertes per St. Ignasi, però en anys posteriors algunes van ser modificades i se'n van implantar de noves. Tracta el tema en tres articles: *Elements pedagògics*, on veiem que dins la *Ratio* quedava tot establert: tipus de col·legis, funcions dels membres (rector, prefecte, professors...), assignatures, llibres de text (quins autors s'havien de llegir i quins quedaven prohibits), pràctiques de treball i religioses, activitats extraescolars... Això portà a la llarga a un estancament (per exemple en l'estudi de les ciències físiques i medicina) i, encara que els avenços de la ciència van obligar a una modificació parcial de la *Ratio* portada a terme pel P. Joseph de Jouvancy el 1692, aquesta no fou suficient per evitar gran nombre de queixes, les quals tingueren forta influència en la supressió de la Companyia el 1773.

A l'article *La formació de la consciència catòlica moderna* tracta de la influència que la Companyia, per mitjà de l'educació que es donava als seus col·legis, tingué en la societat civil de l'època. Com als col·legis de jesuïtes podia estudiar la joventut dels llocs on eren establerts (en molts casos eren els únics centres escolars), aquest fet es va aprofitar per a convertir-los no tan sols en centres d'ensenyament, sinó també d'espiritualitat, on se celebraven actes litúrgics i sacramentals. Cal afegir la pràctica d'obres de misericòrdia —com la visita als hospitals—, el teatre religiós i les missions. També va ser important la pràctica dels exercicis espirituals, però només es van aplicar els penitencials.

El tercer dels articles sobre la *Ratio*, *Entorn de la nova edició crítica de 1986*, es un comentari a l'edició del volum V dels *Monumenta paedagogica Societatis Iesu*, editat per Ladislav Lukács S.I., que comprèn els textos jurídicopedagògics referents a la *Ratio* de 1586, corresponents al generalat de Claudio Acquaviva. El resultat de l'estudi, segons el P. Batllori, és d'una gran ponderació, lluny d'una apologia a ultrança de la pedagogia jesuítica.

Així, presenta les qüestions que, en matèria d'ensenyament, preocupaven en aquell moment els jesuïtes, com la llibertat d'opinions i la selecció de les

proposicions de la *Summa* de Sant Tomàs que no havien de ser imposades i la de les obligatòries. Queda palès com, enfront dels uniformistes, que pretenien que fos inamovible la norma del fundador que tots pensessin i parlessin igual, hi podia haver una certa llibertat en el cas dels professors de teologia, basada en una solidesa doctrinal i un mínim de llibertat, i encara més en els de filosofia, per als quals no es dona cap llista d'opinions que haguessin d'ensenyar o descartar.

Tot això fa que aquesta *Ratio* superi en valor humà i humanístic a les posteriors de 1591 i 1599, ja que reflecteix la innovació pedagògica i crítica imposada pel Renaixement davant el caràcter més ordenancista i immobiliista de les següents.

A l'article que tanca la primera part del volum, *Les obres de Joan-Lluís Vives en els col·legis jesuítics europeus del segle XVI*, el P. Batllori vol explicar (no justificar) les raons per les quals els llibres de Vives (i també els d'Erasme) foren prohibits a les escoles jesuítiques, especialment a la de Roma, mentre que la prohibició no fou tan taxativa per a les altres, sobretot quant més allunyades estaven d'aquella ciutat.

Dues són les raons —ens diu— que tenia St. Ignasi: el fet d'estar sotmés a diversos processos inquisitorials, que l'obligava a moure's dins la més estricta ortodòxia, i la voluntat de servei de l'orde al Papa. Això fa que Ignasi tingui una certa prevenció cap a les obres dels cristians no totalment ortodoxes, doncs creu que, encara que algunes siguin bones, la seva lectura farà que se'n vulgui llegir la resta, mentre que els autors pagans, expurgats, no presentaran cap problema.

A la mort del fundador els següents preposits van oscil·lant: mentre Lafnez i Borja, anul·len les prohibicions de les obres didàctiques de Vives, Mercurià les torna a prohibir totalment i el cinquè, Acquaviva, no ho fa taxativament.

Alguns aspectes de la pedagogia de Vives entraren en la dels jesuïtes: la importància dels jocs dels infants per a l'educació, l'exercitació de la memòria, l'ensenyament del llatí i del grec i l'equilibri de fons i de forma en la composició literària en són un exemple.

2. LES FINANCES D'UNIVERSITATS I COL·LEGIS

Després d'haver vist l'ensenyament i els principals col·legis, la segona part de l'obra correspon a la investigació de la financiació d'aquests. En cada un dels estudis ofereix nombroses dades documentals i quantitats exactes dels diferents ingressos i despeses que permeteren el funcionament dels col·legis, extretes de documents de l'època. Aquesta part comprèn cinc estudis.

Al primer, *Tipologia fundacional*, el P. Batllori explica com, una vegada acceptat que s'havien de crear residències i col·legis dins l'orde, calia trobar mitjans de financiació dels mateixos que no estiguessin en contradicció amb la pobresa exigida als membres, i tot seguit fa un estudi de les principals fonts que permeteren fundar i mantenir els col·legis, suportant els problemes econòmics generals de l'època.

Per portar-lo a efecte, tria un col·legi característic de cadascuna de les possibles fonts de financiació i aporta nombroses dades tant dels ingressos com de les despeses, relacionant-les amb el nombre de professors i alumnes, cosa que li permet de fer veure l'abundància o modèstia amb què es vivia a cadascun d'ells. Les fonts poden ser:

I. *Fundació pontifícia*. El primer dels col·legis estudiats és el de Roma. Al principi va comptar amb donacions de Francesc de Borja i d'altres persones a títol individual, però prompte van ser insuficients i va ser Gregori XIII qui va proporcionar unes elevades fonts d'ingressos, en rendes i en edificis, de manera que el col·legi adoptarà el nom d'Universitat Gregoriana. Així i tot, amb el temps tampoc no foren suficients i, com la majoria de col·legis, hi hagué un dèficit que es compensava amb donacions.

II. *Fundació municipal*. El col·legi de Messina va ser finançat pel municipi. Aquest va demanar la creació d'un centre que fos universitat, i així va ser aprovat per Pau III. Durant la seva existència va haver-hi conflictes entre ambdues parts, excepte el període 1590-96. En aquest any el col·legi se separà de la universitat i les rendes decaigueren, trobant-se en grans dificultats econòmiques.

III. *Fundació privada*. La fundació del col·legi de Sàsser es degué a la voluntat del sassarès Aleix Fontana, jurista de la Cancelleria de Carles V per a la Corona d'Aragó, qui deixà en el seu testament unes rendes per a la seva financiació. Abans s'obrí el col·legi amb altres donacions que resultaren insuficients, però les coses milloraren en assumir l'herència.

Més endavant hi hagué la donació d'un altre sassarès, Gaspar Vico, per a la creació d'una universitat. Aquesta s'aconseguí després d'un conflicte amb la de Càller, però les rendes eren insuficients i el Col·legi-Universitat de Sàsser portà una vida modesta fins que el rei de Sardenya Carles Manuel III de Savoia li donà estabilitat.

IV. *Fundació episcopal*. El bisbe de Clarmont, Guillaume du Prat, acordà amb els jesuïtes la fundació de tres col·legis en ciutats que no eren seus episcopals —París, Billom i Mauriac— i a tal efecte els deixà unes rendes que foren ampliades amb nombroses donacions d'altres fonts. Tot i així, el col·legi de París mantingué el nom de Clarmont fins que el 1683, per les rendes concedides per Lluís XIV, passà a dir-se College Louis-le-Grand.

V. *Fundació imperial*. El Col·legi de Viena fou creació de l'Emperador Ferran I; les rendes que oferí foren ampliades per Maximilià II amb la cessió de béns d'altres ordes religiosos. El col·legi no passà problemes econòmics i permeté la recuperació de l'Església catòlica en aquesta part d'Europa.

VI. *Fundació imperial*. L'últim dels col·legis tractats és el de Madrid, la creació del qual es degué a Leonor Mascarenhas el 1561, ampliat després per Joana d'Àustria i consolidat gràcies a una fundació de la vídua de Maximilià II, Maria d'Àustria, per la qual obtindrà el nom de Col·legi Imperial.

La resta dels estudis d'aquesta part, es dediquen a aquells centres que per una o altra raó van tenir una certa importància dins el conjunt dels de l'orde. El

primer d'ells, dedicat al de Sàsser, *La Universitat de Sàsser i els Col·legis de Sardenya*, és l'estudi més ampli recollit en aquest volum. En un centenar de pàgines, el P. Batllori ens explica amb gran detall la història de la fundació del col·legi, ampliat després a Universitat, i la seva financiació inicial (ja tractada al punt III de l'estudi anterior).

A continuació parla de la figura del fundador, Aleix Fontana, cavaller sassarès, humanista cristià i seguidor d'Erasme. Segueix una completa descripció de l'economia del col·legi durant el segle XVI, presentant els comptes dels anys 1567 i 1579. Després esmenta els altres col·legis de l'illa, Càller i l'Alguer, i els noviciats de Busaqui i Esglésies, les vicisituds de les seves fundacions, les rendes i la procedència d'aquestes. Per últim fa unes reflexions relacionant l'economia dels col·legis amb la de l'illa de Sardenya i com aquesta condicionava la d'aquells.

L'estudi es complementa amb un apèndix on figuren les còpies dels documents que corroboren el tractat: testaments que feren possible la creació del col·legi, cartes del preposít dels jesuïtes de Sardenya i dels consellers de Càller al General de l'orde i una altra del Rector de Sàsser al preposít provincial. Aquesta part es conclou amb l'informe sobre l'estat de la Universitat de Sàsser amb data d'1 de juny de 1660.

En el segon estudi, *El Col·legi de Sant Pau a Ratisbona*, ens explica que en aquesta ciutat imperial, on coexistien catòlics i protestants, fou creat un col·legi gràcies a la insistència de Guillem V, duc de Baviera, qui hagué de vèncer les reticències del capítol catedralici i obtingué l'edifici del monestir de St. Pau per a la instal·lació.

El col·legi tingué, al principi, un nombre fluctuant de sacerdots i alumnes i les rendes foren insuficients fins que obtingué els mateixos privilegis que la resta de col·legis bavaresos i altres ingressos no fixos; l'etapa millor va ser cap el 1632, amb uns 50 estudents.

Posteriorment, la conquesta de la ciutat pel duc de Weimar provocà la expulsió dels jesuïtes i la devastació de les propietats rurals. Encara que mig any després pogueren tornar, el col·legi no tornarà a ser complet fins començar el segle XVIII.

En el següent estudi, *Del Col·legi a la Universitat de Malta: Una fundació del bisbe Gargall*, el P. Batllori ens diu que el papa Climent VIII creà el Col·legi de jesuïtes a Malta el 1592, essent bisbe de la diòcesi el català Tomàs Gargall, qui influí decididament en la creació pensant a instituir un seminari tridentí. Així restà sota la dependència directa del bisbe i havia de tenir una activitat preferentment pastoral.

Però en tenir els cursos complets de filosofia i teologia, era jurídicament un col·legi universitari i posteriorment, en crear-se el seminari diocesà, es convertí en universitat, encara que prengué el títol d'«Acadèmia». El perquè el justifica el P. Batllori per una qüestió de competències: el Gran Mestre de l'illa tenia vincles feudals amb el Rei de Sicília, el qual seria en última instància qui podria donar l'autorització. L'Acadèmia, però, després de l'expulsió dels jesuïtes, es convertí en Universitat pontificia.

Com en altres centres de la Companyia, les rendes provenien de béns de la regió, cosa que feia que fossin inferiors a les que es podien obtenir si les haguessin invertit en altres llocs de més potencial econòmic.

L'article té un apèndix on s'ofereixen fins a 30 documents de caire econòmic referents al Col·legi.

L'últim dels estudis d'aquesta part, *L'Acadèmia Carolina d'Osnabrück 1625-1773*, es dedica a aquest centre situat en una ciutat episcopal on també vivien catòlics i protestants. Fou creat per l'acció conjunta del bisbe von Hohenzollern i el capítol catedralici, de majoria catòlica. La dotació econòmica era elevada, amb la donació de la capella de St. Pau i casa annexa, les rendes de l'Escola Carolina i els béns del convent abandonat dels agustinians, a més d'altres donacions, completades amb la fundació acadèmica. Tot va ser confirmat per Urbà VIII i l'emperador Ferran II.

Encara que fou una verdadera universitat, no prengué mai aquest nom per evitar conflictes amb les veïnes i no serà anomenat *acadèmia* fins el 1632. L'any següent, el bisbe i els jesuïtes van haver de sortir a causa de l'avanç dels protestants i no fou fins el 1650 que tornà el bisbe i amb ell una «missió» jesuítica que anà creixent, tot i la mort del bisbe el 1661, gràcies a l'amistat que els dispensaren el luterà bisbe-príncep d'Osnabrück i la seva muller, Sophie.

El col·legi, però, no aconseguí estabilitat jurídica i les despeses de construcció de la nova seu en debilitaren l'economia, encara més quan augmentà el nombre de residents i d'escoles fins a tenir el curs de filosofia complet. No fou fins el 1714 quan hi hagué un cert equilibri financer.

El treball inclou un quadre-resum de les dades econòmiques que resten del col·legi des de l'any 1661 fins el 1770.

3. ENTORN A LA CULTURA DEL BARROC

La tercera de les parts comprèn uns articles de procedència força variada, la temàtica dels quals sol ser la relació entre l'orde dels jesuïtes i el període cultural conegut com a Barroc. Aquesta relació és palesa sobretot al primer dels articles, *Jesuïtisme i Barroc*, on s'estudia la relació entre ambdós tant en el camp de l'arquitectura com en el de la literatura.

Referent a l'arquitectura el P. Batllori comenta que hi hagué estudiosos, com Burckhardt o Croce, que identificaven el Barroc amb un art «jesuític»; l'últim autor arribà a dir que el Barroc o art jesuític representava la davallada de l'art cristià.

El nostre crític no hi és d'acord; cita alguns autors, com Mâle o D'Ors, que discrepen dels anteriors i altres, com Friedrich, que veuen una unitat en l'art de tota Europa al segle XVII. Batllori creu que cal distingir dos problemes: a) els orígens de la predilecció dels jesuïtes per les esglésies d'una nau, com les del Gesù i St. Ignasi de Roma, i b) la imposició d'aquestos tipus d'església en la resta de construccions arreu del món.

Respecte al primer, cita a Braun, per a qui fou F. de Borja qui imposà en el temple del Gesù la seva predilecció pel temple d'una nau, com el de Gandia, més apte per a la predicació i més pobre d'ornamentació.

El segon és més problemàtic: sí que hi hagué un «modo nostro» arquitectònic que s'aplicà a totes les construccions noves, però aquest es referia a la funcionalitat de les construccions per a la predicació i la confesió, en els temples, i a l'ensenyament, en els col·legis, més que a un model únic.

Estudis posteriors, com els de Vallery-Radot i Bösel, donen noves llums que permeten afirmar que a Itàlia hi ha tres períodes diferenciats: els edificis del segle XVI estan vinculats al Gesù, els del segle XVII, a l'església de St. Ignasi i els del XVIII són el resultat de l'evolució del Barroc siscentista.

En l'època del Manierisme es permeté que els temples, destinats al culte, fossin més sumptuosos que els col·legis, reflex de la pobresa de l'orde. Si totes les esglésies semblen temples barrocs és perquè van ser ornamentades en èpoques posteriors. El cas de l'excès de pompa d'alguns col·legis és perquè eren universitats o en feien les funcions. És el clima triomfal de la Contrareforma siscentista el que afavoreix la identificació de l'estil jesuític amb l'art barroc.

Respecte al Barroc literari, Batllori creu que s'ha de distingir entre l'estil en obra escrita i l'ensenyament de les arts de retòrica i poètica. En conjunt són, com l'arquitectura, un desenvolupament dels mètodes i normes del Renaixement tardà o del Manierisme.

En realitat, les normes proposades per St. Ignasi o F. de Borja i les posteriors eren frens contra l'evolució del Barroc, però primer en els sermons solemnes i després en tots s'admeté la pompa i el llenguatge culte; també en el teatre i en la poètica. En definitiva, els jesuïtes no foren creadors, sinó receptors i després difusors de l'art barroc.

En el segon dels articles, *Espectacles barrocs a Monti-Sion*, insisteix el P. Batllori en negar la identificació entre Barroc i jesuïtisme. Ara es recolza en García Villoslada i el marquès de Lozoya qui, a més de negar el fet, explica que a llocs com Nàpols l'ornamentació pomposa es degué a la necessitat d'atraure els fidels per tal que no assistissin a les festes del Carnestoltes.

Recolzant el fet, Batllori presenta un fragment del text *Historia del Collegio de Nuestra Señora de Monte Syón*, en el qual es diu com, per atraure la gent a la celebració del Corpus de 1649, cada dia s'ornamentà l'església d'una manera diferent, sempre amb gran pompa i espectacle.

A continuació s'inclouen uns articles referents a les persones de dos jesuïtes de l'època. El primer d'ells, el portuguès Antonio Vieira s'estudia en dos articles diferents, *L'ambaixada a Barcelona i Roma el 1650* i *Una visió apocalíptica del futur de Portugal*. En el primer ens diu que Joan IV de Portugal tenia pensat abdicar en el seu fill Teodosi si aquest es casava amb la filla de Felip IV, amb la qual cosa es tornarien a unir els regnes peninsulars, però ara amb sobirà lus. Per forçar la situació, el monarca portuguès envià Vieira a Roma per tal de promoure malestar a Nàpols, cosa que, creien, facilitaria l'apropament.

Vieira féu escala a Barcelona on, a més de ser rebut pel col·lector pontifici, intentà de fer veure als catalans les similituds amb Portugal en casos com el nomenament de bisbes. Una vegada a Roma no obtingué els resultats previstos, ja que l'ambaixador espanyol se'n va adonar de les seves intencions, encara que de forma incompleta, i va provocar la seva sortida del país.

En el següent article fa esment d'un aspecte d'aquest jesuïta que havia estat bandejat pels estudiosos: el messianisme d'algunes de les seves obres. Batllori el relaciona amb altres dos visionaris de l'Edat mitjana: Arnau de Vilanova i Joan de Rocatalhada: tots dos profetitzen l'arribada de l'Anticrist i la fi del món en una data exacta, basant-se en interpretacions personals dels llibres de Daniel i St. Mateu.

Vieira no profetitza la fi del món, sinó el triomf de Crist i l'arribada del cinquè imperi sota la guia de Portugal, cosa que cal relacionar amb la idea de Joan IV de casar el seu fill, primer amb una princesa francesa i després amb la filla de Felip IV; ambdós casos tingueren com a protagonista, encara que sense èxit, el propi Vieira. La casa de Bragança, en la persona de l'infant Pere (futur Pere II de Portugal), havia de ser qui dirigiria l'imperi.

El segon dels jesuïtes és l'italià Fulvio Fontana, de qui Batllori ens fa una petita biografia a l'article *Les missions populars de Fulvio Fontana a la fi del Barroc*. Aquest jesuïta fou professor als col·legis de Terni, de Parma i de Buseto i després predicador. A partir de 1685-87 comença la seva tasca a les missions populars, primer amb un equip dirigit per Segneri i després com a principal predicador.

Les característiques de la seva funció són un deix popular amb gran riquesa d'exemples i, sobretot, una «mise en scène» barroca acompanyada de processons espectaculars. Això feu que tingués uns resultats molt positius en la seva tasca. Les missions més importants el portaren a les diòcesis de Como i Milà, així com als cantons catòlics de Suïssa i, en 1710, al Tirol i a Viena.

L'últim estudi d'aquesta part, *Una col·lecció d'edicions de teatre castellà del Segle d'or a la Biblioteca provincial i universitària de Barcelona*, sense més relació amb els anteriors que l'època tractada, és el primer treball d'investigació que va portar a terme el P. Batllori a la Universitat de Barcelona amb el professor Jordi Rubió i Balaguer. Es tracta de la catalogació de 14 volums que contenen obres de teatre en castellà que havien pertangut al convent de St. Francesc de Barcelona, almenys des de 1771. En ser cremat el convent el 1835, una part de la biblioteca passà al monestir de Sant Joan de Jerusalem, també a Barcelona, on es formà la Biblioteca Provincial i Universitària.

La catalogació és una mostra del rigor i minuciositat amb què es treballava a la Universitat en l'època de Batllori. El resultat donà a conèixer a futurs investigadors l'existència d'unes obres fins aquell moment desconegudes.

4. ORIENTACIONS BIBLIOGRÀFIQUES

Aquesta part recull un conjunt de diversos articles crítics apareguts en diferents números de la revista *Archivum Historicum Societatis Iesu* (AHSI), agrupats en dos grans epígrafs generals, el primer dit *Entorn del jansenisme i de l'antijansenisme* i el segon *Barroc i Il·lustració*.

Entorn del jansenisme i de l'antijansenisme, originàriament en castellà, conté diverses valoracions i ressenyes al voltant d'obres que directament o indirecta analitzen el tema tan debatut en el seu dia del jansenisme i antijansenisme.

Primerament es parla de l'obra dedicada al pare Lucien Ceysens i els seus estudis al voltant del jansenisme i les aportacions d'aquest autor al coneixement de l'esmentada temàtica.

Després de tot un seguit d'apreciacions sobre el jansenisme a Bèlgica i la participació dels jesuïtes en les campanyes antijansenistes, el P. Batllori conclou, amb inigualable prudència jesuítica, però alhora amb la contundència pròpia del seu rigor com a investigador, que Ceysens és poc sistemàtic a més de parcial i que certament realitza una aportació historiogràfica important al tema referit, però que tot i així es troba lluny d'aconseguir realitzar una història del jansenisme.

Dins d'aquest mateix apartat, Batllori afegeix unes *Notes complementàries* dedicades a la figura de Pascal en relació a la seva postura favorable a les doctrines de Jansenius i la seva oposició enfront els jesuïtes:

I. **BLAISE PASCAL.** *Oeuvres complètes*, I, text establert, presentat i anotat per Jean Mesnard.

El P. Batllori realitza una valoració general d'aquesta extensa obra relacionat-la amb moltes altres de tema pascalià; la considera més aviat una enciclopèdia pascaliana que una col·lecció d'obres completes i en critica la modernització ortogràfica dels escrits de Pascal i els documents que els acompanyen.

Com no pot ser d'altra forma, el P. Batllori fa esment de *Les Provinciales*, els atacs del filojansenista Pascal als jesuïtes i la polèmica sobre la seva incerta retractació final. Conclou que les causes de la controvèrsia Pascal-jesuïtes, més que en una polèmica teològica, caldria buscar-les en la incomprensió entre l'esperit matemàtic pascalià i l'esperit barroc de la Companyia.

II. **Jean MESNARD,** *Pascal et les Roannez*.

BLAISE PASCAL. *Les provinciales ou les lettres écrites par Louis de Montalté à un provincial de ses amis et aux RR. PP. Jésuites*, obra a cura de Louis Cagnet.

Aquesta segona nota fa esment d'una altra obra de Jean Mesnard sobre Pascal. El P. Batllori valora molt positivament la tasca d'aquest estudiós

sobre la figura del filòsof, tot fent menció elogiosa de l'exactitud i minuciositat del seu treball, centrat ara en la incidència de les relacions i del pensament pascalià amb la família noble dels Roannez; d'aquesta coneixença amical es desprèn el gran paper que van revestir per a la formació de la personalitat intel·lectual i religiosa de Pascal, alhora com aquest va influir decisivament en la trajectòria vital dels germans Roannez, Artus de Gouffier i la seva germana Charlotte. Aquesta darrera, segons afirmacions del P. Batllori amiga espiritual de l'autor francès, sota la influència de Pascal esdevingué sor Carlota de la Passió en el fogar jansenista de Port-Royal.

L'altra part de la nota està dedicada a valorar una edició de *Les Provinciales* i, especialment, la introducció de Louis Cagnet a la mateixa, on destaca, en paraules del nostre crític, la precisió històrica i doctrinal del seu autor a l'hora de resumir les polèmiques entre jesuïtes i jansenistes.

El segon epígraf, *Barroc i Il·lustració*, obre tot un seguit de referències crítiques i ressenyes al voltant bàsicament d'obres i personatges de l'època barroca i il·lustrada, sempre amb el rerafons de la història dels jesuïtes. Aquesta revisió, com la qualifica el P. Batllori, entorn de treballs, llavors recents, de les dues èpoques esmentades va ser originàriament escrita en italià per a la revista AHSI (1977).

El pòrtic és l'aportació que significa l'obra de José Antonio Maravall, *La cultura del Barroco: anàlisi de una estructura històrica*, que jutja cabdal per a comprendre el Barroc hispànic. Batllori destaca molts aspectes de l'obra de Maravall, però el que considera més rellevant és la idea d'aquest que la cultura del Barroc és una cultura dirigida i sotmesa a una doble orientació, la dels grups dominants que volen perpetuar el seu domini i la dels moralistes (aquí Batllori esmenta el paper de Gracián i el seu *Oráculo*), preocupats de mostrar als homes de l'època l'art de navegar pels tumultuosos mars barrocs. Així mateix s'afirma que la barroca és una cultura de masses, tramesa de les elits al poble menut en un marc social cada volta més urbanitzat i amb un sentit essencialment conservador, en el cas hispànic, per tal de reforçar i de justificar la monarquia dels Àustries.

Valora, en segon lloc, molt positivament la traducció del castellà al romanès de l'obra de Gracián *Oráculo Manual*, feta per Sorin Marculescu —Baltasar Gracián, *Oraculul manual si arta prudentei. Criticonul*— i publicada el 1975 en tres volums a Bucarest, traducció que qualifica de sòbria i precisa donada la dificultat de l'obra de l'escriptor aragonès, que considera una de les més difícils de traduir.

Segueix una breu menció elogiosa a l'edició del cançoner atribuït al portuguès Manuel Faria, aparegut en la segona meitat del segle XVII, feta pel professor de la Universitat de Michigan Edward Glaser l'any 1968.

La menció i consideració de Gracián per part del P. Batllori és pràcticament inevitable en totes aquestes notes crítiques i així, a l'hora de parlar del jesuïta germanohispànic Eusebio Nieremberg, l'introdueix per la seva ocasional relació amb l'autor aragonès travada en el jesuític Col·legi Imperial en el Madrid del Comte-Duc d'Olivares als inicis de la Guerra dels Segadors.

D'aquest prolífic escriptor en castellà i llatí en parla la monografia, considerada seriosa i preuable, del professor Hugues Didier, *Vida y pensamiento de Juan E. Nieremberg*. Batllori valora com a ben merescut l'homenatge retut per aquesta obra al poc conegut autor, únicament valorat fins ara pels historiadors de l'espiritualitat, del qual pondera la seva immensa i fastuosa erudició.

En la següent nota el P. Batllori retorna al seu estimat Antonio Vieira (1608-1697) i fa esment de la seva activa vida pública, en concret del pas d'aquest personatge per Barcelona (1650), abans ja referit més ampliament, camí de Roma, amb la comanda secreta de facilitar una possible aliança matrimonial de la filla de Felip IV amb el fill del rei portuguès Joan IV, entronitzat per la secessió portuguesa, que hagués possibilitat un retrobament lusohispànic.

Tot això, interessant per a la història política de l'època, ve a propòsit del comentari a l'edició crítica feta per José van den Besselaar de l'obra de l'autor portuguès, Antonio Vieira, *História do Futuro (Livro Antepimeiro)*. Sobre aquest llibre es desplega l'interès del P. Batllori especialment sobre les fonts tant immediates com remotes de la concepció del mateix. La idea de Vieira sobre un cinquè imperi del món, amb capital a la Lisboa de Joan IV, recentment escapada del domini castellà, beu del darrer sebastianisme i, a través d'ell, del context escatològic de la diàspora hebrea portuguesa establerta a Àmsterdam, amb qui Vieira hauria mantingut contacte personal en raó de les seves embaixades als Països Baixos el 1645 i el 1648.

Dins de l'estel dels Emblemes d'Andrea Alciato, es pot incloure l'obra del jesuïta torinès (ho fou només entre 1611 i 1635) Emanuele Tesauro (1592-1675) *Idea della perfette impresa*, manuscrit inèdit publicat per la professora Maria Luisa Doglio, que comenta breument el P. Batllori tot apuntant-ne una possible datació.

També fa referència a aquest autor, juntament amb altres com Gracián, Vico i L. A. Muratori, l'obra de Giuseppe Conte, *La metafora barocca: Saggio sulle poetiche del Seicento*, que caracteritzà escuetament el P. Batllori.

Amb motiu del tercer centenari del naixement del teòleg, prevere i erudit italià Ludovico Antonio Muratori, sorgeixen tot un seguit d'obres al voltant d'aquest escriptor que ressenya el nostre crític, entre elles les actes del congrés (4 vol.) portat a terme a Mòdena el 1972 sota la direcció del professor Alberto Vecchi, centrades en la influència de Muratori en la Europa preil·lustrada; també fa esment de l'aparició d'una nova biografia sobre aquest personatge, obra de Matteo Schenetti.

A continuació de Muratori el nostre autor se centra en l'obra del gran historiador italià Franco Venturi, *Settecento riformatore, II: La chiesa e la repubblica dentro i loro limiti*, el marc cronològic de la qual (1758-1774) comprèn des de l'any anterior a l'expulsió dels jesuïtes de Portugal fins l'any posterior a la dissolució papal de la Companyia de Jesús. Són, per aquesta temàtica, els tres capítols inicials de la referida obra els que més atreuen l'atenció del P. Batllori; en ells s'analitza el ressò a Itàlia de les persecucions contra els jesuïtes a Portugal, el seu foragitament de França i posteriorment dels dominis hispànics, alhora que tota l'ampla campanya, «internacional guerra pamfletista» en boca de Batllori, que es desenvolupa entorn del cas dels jesuïtes.

Aquest clima polèmic és el brou de cultiu de l'esclat del reformisme polític que s'escampa per la Itàlia dels anys 60 i 70 del segle XVIII —Gènova, Torí, Milà, Nàpols, Venècia— excepte el territori dels Estats Pontificis.

Instal·lat ja al segle XVIII, Batllori passa al món peninsular hispànic per referir-se a una figura cabdal del període preil·lustrat, el valencià Gregori Maians i Siscar, a propòsit de l'obra de Vicent Peset, excel·lent en opinió del crític, *Gregori Mayans i la cultura de la Il·lustració*, en la qual es dona notícia dels jesuïtes amics i admiradors del savi valencià, tot i el seu antijansenisme, i la influència que aquest valencià exercí en molts dels membres de la Companyia.

De València, sense abandonar el XVIII, Batllori salta a Mataró per ponderar la figura del mataroní Josep-Manuel Peramàs i Guarro, historiador jesuïta, analitzada genealògicament per Pere Molas i Ribalta, *Societat i poder polític a Mataró 1718-1808*. També ho fa el diplomàtic pontifici Jaume González-Agapito en el nivell de les obres publicades pel referit jesuïta a l'obra *Bibliografia de Mataró. Els clergues del segle XVIII*.

Al voltant de la percepció de les novetats científiques i la seva recepció als col·legis jesuïtics hispànics, el P. Batllori destaca l'obra de Norberto Cuesta Dutari, *El maestro Juan Justo García, presbítero natural de Zafra 1752-1830, segundo catedrático de álgebra de la Universidad de Salamanca desde 1774 y creador de su Colegio de Filosofía en 1792*, tot remarcant que aquestes novetats no eren tan desconegudes en els establiments educatius de la Companyia ni els seus docents n'eren tan refractaris com habitualment s'ha vingut suposant.

Un altre jesuïta il·lustrat és el sevillà José de Silva, biografiat pel P. Pedro Herrera Puga, *Una personalidad inédita de la Ilustración: el P. José de Silva (1740-1829)*, obra qualificada de massa apologetica i un xic precipitada, però al capdavall, útil.

Al voltant del reformisme del segle XVIII i una sèrie d'investigacions propiciades pel desvetllament de l'arxiu privat del comte Rodríguez de Campomanes són algunes de les darreres revisions portades a terme pel P. Batllori en l'article que ressenyem.

La figura d'aquell polític, al qual es considera un dels veritables artífexs de l'expulsió dels jesuïtes, és objecte d'estudi per part de Laura Rodríguez Díaz, *Reforma e Ilustración en la España del siglo XVIII: Pedro Rodríguez de Campomanes*. Batllori, contra l'opinió de l'autora, descarta que Campomanes pugui ser considerat un precursor del liberalisme, encara que se li poden reconèixer alguns aspectes liberalitzants enfront del comerç i els privilegis de classe.

Un altre treball referit a Campomanes és el de Luis Gil, *Campomanes, un helenista en el poder*; en ell s'estudia la formació cultural del polític del segle XVIII, especialment a l'entorn de la llengua i cultura gregues i els esforços del ministre per promoure l'ensenyament del grec clàssic i modern després de l'expulsió dels jesuïtes. El treball de Luis Gil és valorat com una aportació important de cara a la cultura hel·lenística d'aquell moment a Espanya.

Aquest conjunt d'estudis crítics finalitzen amb l'obra de Walter Höflecner, *Das Fach Geschichte an der Universität Graz 1792-1848*, que mereix el

qualificatiu de recerca acurada, centrada en l'ensenyament de la història a la Universitat de Graz, unida al Col·legi dels jesuïtes entre 1729 —erròniament surt 1792 a la referència bibliogràfica de la nota a peu de pàgina— fins 1848, període ben ample que s'allarga abans i després de la supressió de la Companyia. Malgrat alguna reiteració, referida als personatges estudiats, Batllori lloa l'estudi per la seva abundant documentació arxivística i la riquesa bibliogràfica.

5. NOTES CRÍTIQUES

L'últim apartat d'aquest volum, sota el títol de *Notes crítiques*, aplega una amplíssima miscel·lània de notes crítiques, escrites en diferents idiomes, de molt diversa procedència i agrupades en tres grans grups temàtics: *Universitats i col·legis*, *El Barroc* i *Colofó als volums VI-VIII (1995-96)*. Moltes d'aquestes notes es troben referides als jesuïtes o hi figuren referències als mateixos; d'entre totes destaquem, per les sempre agudes i subtils percepcions del jesuïta català, la transcripció d'un transmissió radiofònica del dos de maig de 1948, lògicament en castellà, sota el títol —al llibre— de *Cervantes de Roma estant*, i l'entusiasme pel prevere i escriptor tortosí Francesc Vicenç Garcia, demostrat amb motiu de prologar l'obra d'Antoni Mundo i Fuertes, *Francesc Vicenç Garcia, rector de Vallfogona*.

En conjunt, els articles són una mostra de l'erudició i del rigor documental amb què el P. Batllori construïa els seus articles, així com la cortesia demostrada amb els autors ressenyats, dels quals sempre ressaltava algun aspecte positiu encara que no estigués d'acord amb les opinions exposades o amb les conclusions a les quals arribaven a les seves obres.